

NACIONALIZMUS A ĽUDOVOSŤ

O demokracii

ANDREJ SIRÁCKY

Andrej Sirácky (1900-1988) – filozofické štúdium na Karlovej univerzite v Prahe skončil obhajobou dizertácie na tému Problém etickej hodnoty (1926).

Jeho pôsobenie v slovenskej filozofii a sociológii ovplyvnil od samého začiatku sovietsky marxizmus (účasť pri zakladaní časopisu DAV, publikačná aktivita v komunistickej tlači v polovici dvadsiatych rokov atď.), no jeho filozofické a sociologické reflexie v publikáciách Za svetlom života (1932) a Sila slov a myšlienok (1943) sú inšpirované aj inými myšlienkovými prúdmi.

K prepracovanejším marxistickým postojom v sovietskej interpretácii sa vracia v knihe Umierajúca civilizácia (1946). Jeho knihu Kultúra a mravnosť (1949) však ortodoxní marxistickí autori prijali s viacerými výhradami.

Je autorom stoviek filozofických a sociologických štúdií a článkov a takmer dvadsiatich knižných publikácií, v ktorých dominujú filozofické otázky človeka, etiky, vedy, kultúry, umenia, náboženstva, gnozeológie, sociológie, ideológie a politiky, ale i problémy predmetu a vzťahu filozofie a sociológie. Prispel nimi k rozšíreniu problematiky filozofie na Slovensku, no pre väčšinu jeho úvah, najmä po roku 1945, je príznačná ideologizácia problémov, ako aj to, že sa v nich odmieta všetko, čo nie je v zhode s oficiálnym marxizmom v jeho leninskej podobe, počnúc nemarxistickou filozofiou a končiac inými marxistickými prúdmi. Vzťahuje sa to najmä na jeho tvorbu v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Ďalšie knižné publikácie: Pôvod prvotných ideológií (1952), Klérofašistická ideológia ľudáctva (1955), Sociológia (1966), Sociológia a integrácia vied (1968), Sociálny svet človeka (1974), Doba a myslenia (1979).

(ak)

Nacionalizmus ako ideológia, ako hnutie spoločensko-politické je výplodom novej doby. Vzniká v XVIII. a v XIX. storočí, v prelomovej chvíli v dejinách, keď sa feudalizmus rúca a keď na jeho miesto prichádza buržoázia ako nositeľka novej, kapitalistickej spoločnosti. Formoval sa v ovzduší zmien ekonomicko-sociálnych, v revolučných výbuchoch, v dobe rozkvetu vied a v náladovom prúde idealisticko-romantickom. Je samozrejmé, že nacionalistická ideológia „nespadla s neba“ a že svojimi koreňmi siaha do doby hodne ďalej: už v starom veku, v rozličných rečiach vyskytujú sa pochopy *gens, populus, natio*, u Rimanov z rozličných plemien, z aristokracie a zo „slobodných“ občanov vytváral sa pojem národa (*populus*), proti ktorému stály masy príslušníkov rôznych kmeňov, rás: *plebs*. Národné povedomie a vlastenecké cítenie, ako sa prejavovalo v sociálnych a náboženských pohyboch

stredoveku, začína sa vyvíjať už začiatkom XII. storočia, a vyhranenejšie formy nadobúda od XIV. st. vo Francúzsku, v Taliansku a vôbec na západe Európy. V dobe veľmocenskej expanzie, v XVII. a XVIII. st. buržoázia preberá i politické vedenie z rúk dynastie a šľachty a stáva sa priekopníkom i predstaviteľom výbojného nacionalizmu.

Takto sa najmä v prvej polovici XIX. storočia, v ovzduší zmien a otrasov, ktoré priniesly ekonomické, sociálne a politické pomery vyhraňuje ideológia nacionalizmu. Vyrastala – ako hnutie s jasnými politickými cieľami – z francúzskej buržoáznej revolúcie: Rousseauove názory o prírode, o spoločnosti, o kultúre a o slobode, deklarácia práv ľudských, heslá rovnosti, bratstva, slobody, ktoré hľasala buržoázia proti výsadám aristokracie – staly sa hýbateľom nielen spoločenských vrstiev, ale i národov, ktoré trpely jednak pod vládou vlastnej aristokracie, jednak pod nadvládou iných národov. Proces národného uvedomovania šírila sa po celej Európe. Samo sebou sa rozumie, že sa to neodohrávalo rovnomerne a súčasne vo všetkých štátoch: podľa rozdielnosti všeobecných pomerov nadobúdali tvoriaci sa nacionalizmus rozličný charakter, zachovávajúci si všade zvláštnosť hospodársko-sociálnych, politických i kultúrnych pomerov, ktoré sa v ňom odrážali. Za takýchto okolností, v nacionalizme hneď pri jeho vzniku javily sa tendencie exkluzívne, izoláčnej, uzavieracie. Nacionalizmus sa diferencoval, trietil. Na základe príbuznosti kmeňovej a rečovej, na základe územnej a ideovej blízkosti, totožnosťou záujmov hospodárskych i politických v rámci daných nacionalizmov vznikaly väčšie celky, *širšie nacionalizmy*, ktoré sa prejavovali v rozmanitých podobách: expanzívne, výbojne a v teritoriálnom smysle (u Nemcov, Talianov), v *m e s i a n i z m e* a v obrannom sväzku životného zaistenia (u Slovanov) atď. Hneď pri kolíske nacionalizmu uplatňujú sa centrifugálne sily, vzniklé zo zrejmých protív, ktoré obsahoval v sebe nerovnomerný vývoj pomerov hmotných a kultúrnych v jednotlivých štátoch Európy. To malo za následok, že sa nacionalizmus už na začiatku formoval ako ideológia plná protikladov a jeho ďalší vývoj dial sa hlavne dvoma smermi: na západe, v duchu tradície, ovplyvňovaný zbytkami rodovej a spoločenskej privilegovanosti, pod vplyvom kapitalizmu a liberalizmu, s ideologickou náplňou buržoázie viedol k šovinizmu a k rozličným formám nacionálnej exkluzívnosti, ako sa extrémne prejavily vo fašizme a nacizme; pod vplyvom dôsledného ekonomického demokratizmu a socializmu, opierajúc sa o široké vrstvy ľudové (robotníctvo a sedliactvo) menil sa druhý jeho prúd v ľudový nacionalizmus, ako ho poznáme v dnešnom úsilí progresívnych síl (zvlášte na východe).

Nacionalizmus, v kapitalistickom a liberalistickom poňatí, podobá sa v mnohom ideológii rodových a kmeňových spoločenstiev – totemizmu. Národ sa tu chápe ako svätyňa, božstvo, ktorému treba obetovať, ako tajomná mystická sila prejavuje sa navonok v podobe symbolov, prápórov, erbov, farieb, hymien. Svojimi koreňmi siaha hlboko do minulosti, zakladá sa na tradícii vybájenej, opája sa kultom „historického poslania“, v shone za slávou a starou minulosťou dopúšťa sa mystifikácie, falzifikátov... Je ideológiou prehnaného a neodôvodneného sebavedomia, prázdnej pýchy, lacného hrdinstva. Svojou nenávisťou iných nacionalizmov stáva sa verným sluhom kapitalizmu, svojim zúrivým šovinizmom podporuje expanziu, výboje a vedie k vojne. Pod lesklou, idealistickou firmou, pod heslami liberalistickými skrývaly sa hmotné záujmy šľachty, kléru a meštianstva, a v mene „nacionalizmu“ v druhej polovici XIX. st. získaná bola aj časť sedliactva a robotníctva. Socialistické hnutie bolo spoločnými silami buržoázie a šľachty rozbité práve v mene „jednoty národa.“ Nacionalizmus stal sa oficiálnym vyznaním buržoáznej spoločnosti, ideológiou, ktorú musely prijať všetky složky národa, aby sa nedostaly do konfliktu so záujmami „celku.“ Takto spel nacionalizmus, ako moderné politické hnutie, k totalitarizmu.

Rozumie sa, že nie všetky nacionalizmy na západe vyvinuly sa v smere totalitárnom. Najfatálnejšiu podobu vzal na seba nacionalizmus u Nemcov. Pomery, v ktorých sa rodil nemecký nacionalizmus, boli veľmi rozhárané: politicky bolo Nemecko rozdrobené na stá malých kniežatstiev, vládly tam väčšinou ešte feudalistické poriadky, vedúci nemecký štát

Prusko utrpelo ťažké porážky vo vojne. Z tejto neutešenej situácie nemeckí učenci a filozofi záchranu hľadali v idealizme, v romantike, v špekulácii. Konkrétne formy nadobúdali nemecký nacionalizmus pod vplyvom Fichteho učenia („Reden an die deutsche Nation,“ 1808). Stával sa hneď na začiatku mystickou, duchovnou silou, náboženstvom, božstvom; stotožňovaný bol s najvyššou morálkou, ale svojou prirodzenou, biologickou prapodstatou stojí vysoko nad rozumom, lebo čerpá z tajomných oblastí cítenia. Nemecký nacionalizmus mohutne bol neskoršie ovplyvnený Nietzscheho teóriou o nadradenosti rás, o novej morálke, platnej iba pre pánov, učením o vynikajúcich jednotlivcoch a o nebezpečenstve mas. Nietzsche filozoficky a eticky podložil nemeckú pseudonáuku o vyvolenom národe, o národe aristokratov, o národe „übertenschov,“ ktorým je všetko dovolené. Toto prekonanie „obyčajného“ človeka stalo sa teóriou a praxou nemeckého supernacionalizmu XX. storočia: nacizmu. V tomto poňatí vyvrcholila ideológia nacionalizmu so všetkými negativistickými vlastnosťami, ako reflex umierajúcej spoločnosti feudalisticko-kapitalistickej. Filozofia Nietzscheho je maskovaným pokusom o obnovenie feudalisticko-aristokratického poriadku; ostro odmietal všetko, čo zapríčiňovalo nivelizáciu ľudstva (kresťanstvo, demokraciu, socializmus). Ideológia národného socializmu obsahovala v sebe skutočne prvky protidemokratické, protikresťanské a protisocialistické. – Zaujímavé je, že nemecký humanistický mysliteľ Herder nemal vplyvu na vývoj nemeckého nacionálneho cítenia: Fichteho solipsizmu (nášmu „ja“ je všetko dovolené) vedel lepšie rozohnúť pružiacke duše. Podotýkame, že slovenskému a vôbec slovanskému nacionalizmu je omnoho bližší Herderov humanizmus, jeho prirodzenosť a ľudovosť. Slovánsky nacionalizmus má ľudový, humanistický a demokratický ráz na rozdiel od nemeckého aristokratizmu. I v uplynulej vojne, v ktorej sa srazily dva nacionalizmy, proti nemeckému aristokratizmu a rasizmu stála slovanská ľudovosť a demokracia.

Cez zvláštny vývoj prešiel nacionalizmus v XIX. a v XX. storočí v Európe: ideológia, ktorej zárodok obsažený je v prirodzenom, skupinovom cítení, na plemennej a triedne šikovne maskovanej podlohe rozrastala sa v mohutné politické hnutie, v spoločenstvo ľudí jednotnej reči, spoločnej kultúry i histórie, udržiavané spolu i tradíciou, zvykmi, zákonami, vierou, povedomím. Procesy národného sjednotovania (v Nemecku, v Taliansku, na Balkáne a inde) znamenali rozpadávanie sa kultúrnej jednoty, vytvorenej univerzálnosťou latiny; vznikali protichodné regionalizmy a partikularizmy. V krajnej linaji táto diferenciácia kultúrno-politickej osobitosti so zameraním jednak biologickým, jednak mystickým viedla k vytvoreniu pojmov vyvoleného národa a vyššej rasy. Plietla sa mystika s biológiou, krv s pôdou, iba sa nechcelo uznať, že národ je výplod historický i kultúrny.

Prevzaté z: Umierajúca civilizácia. Báčsky Petrovec 1946, s. 71-78 (krátené).